נֵזר יהדות תימן ופאֵרה הרה"ג יוסף קאפח נע"ג

מאת ד"ר צמח קיסר

אקדמות מילין

במוצאי תענית שבעה-עשר בתמוז התש"ס השיב את נשמתו לבוראו – הרה"ג יוסף קאפח, אחד מגדולי תלמידי-החכמים שהצמיחה יהדות תימן בכל הזמנים, וגדול החוקרים המבינים והעושים במשנתו של הרמב"ם – בדורנו[1]. הר"י קאפח, אציל הנפש ויקר הרוח, היה מאחרוני השרידים של גאוני תימן, שהאירו באור-יקָרוֹת את פניה של יהדות תימן, ועם נפטרותו – נפער חלל ענק, עד שיהודי תימן חשים עצמם מיותמים, ללא מנהיג וללא רועה רוחני בשיעור קומתו של רבֵּנו.

לבד מצניעותו, נועם הליכותיו וידענותו המופלגת בכל חדרי התורה, ייזכר הר"י קאפח, כמי שהוציא את טִבָּהּ ואת טבעהּ של יהדות תימן לאוויר העולם, שעלה בידו לפרסם כ-200 מאמרים[2] שנתפרסמו באכסניות שונות, כמו גם להדיר, לתרגם ולפרש עשרות ספרים, במגוון רחב של תחומים בחכמת היהדות: הלכה, מדרש, מנהגים, שו"ת, פילוסופיה, לשון וטעמי מקרא, היסטוריה, מורשת יהדות תימן, תרגום כתבים מערבית לעברית ועוד. ואולם, גולת הכותרת של מפעלותיו של מו"ר היא פִּרסום מהדורה חדשה של ספר "היד החזקה" להרמב"ם, שהכנתה נסתיימה, לאָשרנו, לפני שנים אחדות[3]. נוסח מהדורה זו של "היד החזקה" – המושתת בעיקר על כתבי-יד תימניים – חשיבותו מרובה ביותר, בשל היותו מזוקק שבעתיים ונקי משיבושי דפוס ושיבושי מעתיקים, זאת לבד מביאור מקיף ורחב המעטר את המהדורה העולה באיכותו ובכמותו על כל הפירושים שנכתבו עד הלום על "היד החזקה", והנשען על כשלוש מאות חיבורים – נושאי כליו של הנשר הגדול[4]. ואף גם זאת: לבד מן הפירוש הענייני המקיף, שיקע הר"י קאפח פעמים הרבה גם הערות מחכימות שלא יסולאו בפז, שבהן ציין, כיצד נהגו בתימן בעניינים אלו ואחרים בדורו ובדורות שלפניו ולפני פניו. מהדורה זו של "היד החזקה" שהיא למעשה מפעל אדירים של יחיד[5] – מלומדים וחוקרים העמידו על מיוחדותהּ, משובחותהּ וחִין-ערכָּהּ, ואמרו עליה שירי שבָחה והלל. דיי אם נביא כאן את דבריו של פרופ' יהושע בלאו[6], המכוונים בעיקר לחשיבות **הנוסח** של מהדורת הר"י קאפח: "**הוא** [=הר"י קאפח – צ"ק] **מגיש לנו את הנוסח הטוב ביותר של החיבור הנדון** [="היד החזקה" – צ"ק], **הוא נוסח תימן. אנו מברכים אותו שימשיך במפעלו ויזַכה את כולנו בנוסח המנופה של היד החזקה**". במקום אחר[7] נכתב על מהדורתו כדברים האלה: "**באלפי העמודים שבספרים אלו נמצא אוצר בלום של פירושים וגירסאות, חידושים ומקורות, מנהגים ומסורות, פסקי הלכה וברורי שיטות, אוצר שקשה להישאר מולו שווה נפש**".

מן העניין לציין על אתר, כי את ידענותו המופלגת של הר"י קאפח בכתביו ההלכתיים והפילוסופיים של הרמב"ם – אלה שנכתבו בלשון הערבית, ו"היד החזקה" שנכתב בלשון העברית – הוא רכש בתימן בעוֹדו עוֹל ימים, מפי אביו דויד ובעיקר מפי זקֵנו, הרב הישיש, ר' יחיא קאפח זצ"ל, שכידוע, היה תלמיד-חכמים מובהק, מן הגדולים שהעמידה יהדות תימן בדורות האחרונים, ואביהָ-מחוללהּ של התנועה הרציונליסטית בתימן, תנועת "דור-דֵעה". וכך מתאר הר"י קאפח את חינוכו לאהבת רס"ג והרמב"ם[8]: "משחר עלומַי גדלתי וחוּנכתי לאהוב ולהעריך את תורתן של שני שרי צבאות ישראל, תורת **רבֵּנו סעדיה גאון** בפרשנות המקרא וראשית המחשבה, ותורתו של **רבֵּנו משה בן מיימון** בהבנת הגמרא, בהלכה למעשה, ובהמשך יסודות התורה". במקום אחר[9] ראה לציין: "הנני עומד בפני כל קהל חובבי **תורת רבֵּנו**

---

1 *ואלמלא דמסתפינא, הייתי מציין: גדול החוקרים המבינים והעושים במשנתו של הרמב"ם* **בכל הדורות.**

2 *כ-110 מהם נקבצו ובאו ב"כתבים" (שני כרכים, ירושלים תשמ"ט), שאיסף וערך בשׂוֹם-שכל ובטוּב-טעם פרופ' יוסף טובי, מן החוקרים המובהקים של יהדות תימן בדורנו. רשימת כל פרסומיו של מו"ר (עד שנת תשמ"ח) נתפרטו ע"י הנ"ל בסוף כרך ב, ואף בחוברת מיוחדת:* **כתבי הרב יוסף קאפח**, *ירושלים תשמ"ט.*

3 *כג כרכים, ירושלם, תשמ"ד – תשנ"ו.*

4 *"וגבול ומכסָה קבעתי אז על עצמי, לעיין ולתמצת* **כשלש מאות חִבורים**" *(הר"י קאפח בהקדמתו לכרך א של מהדורתו, עמ' טו).*

5 *"אך הואיל ואין לי, לא צוות עוזרים...לא עֲבוד מגיהים...לא חבורת מעתיקים...***כי יחיד ועני אני**" *(הר"י קאפח, שם).*

6 *פעמים, 25 (תשמ"ו), עמ' 147.*

7 *הרב יואל קטן, מקור ראשון (כ"ה בתמוז תש"ס), עמ' 26. גם שר החינוך לשעבר, זבולון המר ז"ל, הפליג בשבח מהדורה זו (דף לתרבות יהודית, אלול התשנ"ז, עמ' 6): "מפעלו הוא מפעל יחיד, שאפילו הייתה חבורה של תלמידי חכמים עושה אותה, היינו מתפעלים מרוב חכמתם ומעריצים את גודל המלאכה שהשלימו... אבל לא חבורה, אלא אדם אחד ויחיד ניצח על המלאכה האדירה שהושלמה, וכל אבן ואבן שהניח בבניין פירושו המופלא, הניח במו ידיו, והשבח והיקר מגיעים לו עאכ"ו".*

8 *ההקדמה לחלק א של ה"יד החזקה", עמ' ט [כל ההדגשות שבמאמר הן שלי – צ"ק].*

9 *ההקדמה לכרך כב, עמ' ט.*

הגדול [=הרמב"ם – צ"ק], ומודה ליוצרי שעשאני בן לאבי ונכד לסבי, אשר נטעו בי את אהבת וחיבת תורת רבֵּנו הגדול, רֵבן של כל ישראל, אשר לא הניח שום מדע וחכמה שהיו בהשג ידו, אשר לא העמיק בהם".

ילדותו ובחרותו של הר"י קאפח

הר"י קאפח נולד בכסליו התרע"ח, ובהיותו כבן שנה נתייתם מאביו דויד[10], שהלך לעולמו[11] בהיותו צעיר לימים, כבן עשרים ושבע שנים. בהיות הר"י קאפח כבן שש, נפטרה עליו אִמו, נצֹרה בת ר' יחיא צאלח, ובשל כך הוא גדל והתחנך בבית סבו, הישיש ר' יחיא קאפח, שדאג, כמובן, לכל מחסורו[12], ולימדו תורה, חכמה ומלאכה. ובכן, את צעדיו הראשונים בלימוד התורה עשה אצל סבו, ולפני שני תלמידי חכמים מובהקים, הרב יחיא נסים מנצורה והרב שלום קורח[13] – זֵכר שניהם לטובה ולברכה.

אצ"ל כי הר"י קאפח התגלה כבר בקטנותו כעילוי בתורה וכבעל זיכרון בלתי רגיל, עד שאמרו עליו רִבותיו, עתיד ינוקא זה להיות מורה הוראה בישראל. למרות זאת, הוא לא השליך יהבו על כישוריו, ובעודו עוֹל–ימים היה יושב לפני רִבותיו ולעֵי באורייתא בערבין ובשחרין, בעיקר בלימוד המקרא, המשנה, התלמודים, פרשנותו של הרס"ג, משנתו של הרמב"ם, כתבים פילוסופיים ועוד. בד בבד למד הר"י קאפח את מלאכת הצורפות, בעיקר אצל זקֵנו, ובגיל אחת–עשרה לערך – כבר היה צורף–אומָן לכל דבר, והחל לעבוד לפרנסתו במלאכה זו, בבחינת "טוב לגבר כי ישא עֹל בנעוריו" (איכה ג, כז).

כשמלאו לר"י קאפח 14 שנים[14], פקד אותו אסון נורא: נפטר עליו סבו, ר' יחיא קאפח[15], והנער יוסף נותר יתום מהוריו, ומסבו שהיה בעיניו תחליף לאב ולאם. הר"י קאפח התאבל על סבו וקיבל על עצמו את כל מנהגי האבילות[16] כאילו היה אביו, ואף ימים רבים גזר על עצמו שלא לילך לבית משתה, אפילו הזמינוהו רִבותיו או בני–משפחתו.

לאחר מות סבו המשיך הנער יוסף בעסק התורה, ולמחייתו התפרנס ממלאכת הצורפות, ובמשך תקופה קצרה אף החזיק בחנות קטנה לממכר בדים. ואולם, יתמותו של הנער הִדירה שינה מעיניהם של דורשי–טובתו, ונפרט את דברינו. כפי שהרמזנו לעיל, סבו של הר"י קאפח, הרב הישיש ז"ל, עמד בראש התנועה הרציונליסטית, שפעלה בעיקר בצנעא, והתנגדה לקבלה בכלל ולעיסוק בספר הזוהר בפרט. וכיוון שבאותה עת – המחלוקת שנתגלעה בין תנועה זו לבין חסידי הקבלה הייתה בעיצומה, היה חשש גדול, שמתנגדיהָ של משפחת קאפח, כלומר, אותם הנמנים על תומכי הקבלה, ילשינו לבית המלכות אודות יתמותו של נכד הישיש. אצ"ל שהשלכותיה של הלשנה מעֵין זו היו חמוּרות, כיוון שאז נהגה בתימן "גזרת היתומים"[17]. כאמור לעיל, מוריו, מוקיריו ובני משפחתו של הנער יוסף, חששו מאוד לגורלו, ובשל כך הם גמרו–אומר ונחלצו חוּשים להשיאו בעודו עוֹל ימים. ואמנם, כשנתיים לאחר פטירת סבו, השיאוהו לבת–דודו, ברכה למשפחת צדוק[18], והיא כבת 11 שנים בלבד.

עלייתו של הר"י קאפח לא"י

בלבו של הר"י קאפח גמלה ההחלטה לעלות לא"י, ובשנת תש"ג הוא ומשפחתו עוזבים את צנעא[19] ושֹמים את פעמיהם לכיוון עדן, רכובים ע"ג חמורים. ביד–אָמָן מתאר הר"י קאפח בספרו "הליכות תימן" (ירושלים תשכ"א)[20] את התלאות ואת טלטולי הדרך שמצאו אותו ואת משפחתו מצֵאתם מצנעא ועד הגיעם לעדן. המסע שהחל בערש"ק אָרך כשלושה שבועות, משלהי אייר עד י"ט בסיוון. העדפתו לעזוב בערב–שבת עם שחר נבעה מן העובדה, "שבאותו יום אין הבריות רגילים לפתוח

---

10 ר' דויד קאפח היה תלמיד–חכמים מובהק, ויחד עם אביו, מארי הישיש, ניהל את ה"מַכְּתָּב", ביה"ס היהודי הראשון שנפתח בצנעא בסיועה ובעידודה של הממשלה התורכית. בבי"ס זה נלמדו בעיקר לימודי קודש, אבל לצִדם גם לימודי חול, כגון: חשבון, היסטוריה, גיאוגרפיה, שפות ועוד, וזאת כיוון שלא ניתן "להשיג את ידיעת התורה בלי ידיעת המציאות". בנסיבות שאין כאן המקום לעמוד עליהן – נסגר ביה"ס לאחר כארבע שנים (תר"ע – תרע"ג).

11 ביום ב בכסליו התרע"ט.

12 "בעוד אני תינוק וצעיר ... ויהי זקיני הגאון אומֵן לי, ומיטפל בכל הדברים, מכסות ועד מזון ... ואתנחם בו כעל אבי ואמי ... בעמדי על דעתי, והתחלתי להשתוקק ללמוד מפיו תורת אלודים". אגרת בוכים [=אג"ב – מכאן ואילך], בית שמש תשכ"ג, עמ' קכג.

13 "אני למדתי בבית מדרשו חדשים אחדים, בהיותי כבן חמש–שש שנים, וזכורני אֵימתו שהייתה נסוכה על כל התלמידים". כתבים ב, עמ' 1008 (ראה הערה 2). נוסיף ונציין, כי בבחרותו (בהיותו כבן 23) היה שקוד הר"י קאפח על לימוד התלמוד לפני הרה"ג רצא צארום זצ"ל, ואלה דבריו: "בשנים תרצ"ג – תרצ"ו למדתי לפניו כל סדר נשים גמרא. הלִמוד החל בשעה אחת אחר חצות ונמשך עד אור הבֹּקר ... בראשית השיעור היינו רק שניים, אני והרב יוסף עמר [=מנקד התלמוד הבבלי – צ"ק], ובשעה שלוש הצטרפו אחרים". ראֶה שם, עמ' 1041. מאלף לראות, כי באחת מרשימותיו (כתבים ב, עמ' 985) מציין הר"י קאפח, כי בשני ספרים (מעאריג אלפכר; אלזיג אלמצ'פרי) – שנתחברו בערבית בידי חכמים מוסלמים, ושתוכנם הוא אסטרולוגיה, אסטרונומיה וחכמת התכונה – הוא הגה בצעירותו לפני "מורה ערבי זקן": "בשני ספרים הללו למדתי בצעירותי. תחִלה לפני סבי ז"ל, ואחרי פטירתו – לפני מורה ערבי זקן, ושמו לטף חמזה, שהוא עצמו למד חכמה זו אצל סבי" (אני מודה לידידי, הרב אהרן קאפח, שהעמידני על פרט זה).

14 מחבר אג"ב מציין (עמ' מג): "יוסף הבן היקיר ... שהיה באותו עת **בן שתים עשרה שנה**"; ונראה שלא דק פורתא.

15 הישיש נתבקש לישיבה של מעלה בשבת אחה"צ, פרשת "ויצא", י"א בכסליו תרצ"ב, והוא בן פ"ב שנים; "וסימנך הושיעה ה' כי גמר חסיד" ["חסיד" בגימטריא = 82 – צ"ק]. ראה אג"ב, עמ' לא.

16 "יוסף הבן היקיר ... ישב במקום האבלים וקבל עליו תנחומין, ונהג עליו גזירת שבעה ושלושים ואף גזירת י"ב חֹדש, ועד עתה [=עד מועד כתיבת האיגרת] לא נכנס לבית המשתה, יהיה מי שיהיה". ראֶה שם, עמ' מג.

17 גֵזרה זו נהגה בערי תימן ובכפרֶיה, והרימה ראש לאחר הסתלקותם של התורכים מתימן. עפ"י גֵזרה זו – ילדים יהודים שנתייתמו מהוריהם – מחויבים היו המוסלמים להביאם ולהכניסם תחת כנפיה של דת האיסלאם, שהיא "הדת הטבעית". כדי להינצל מגֵזרה זו, היו קרוביהם של יתומים בתימן דואגים להשיאם בעודם בגיל צעיר. דרך נוספת להצלתם של היתומים מציפורניה של דת האיסלאם הייתה החבאתם והברחתם אל מחוץ לגבולותיה של תימן. ידועים מקרים הרבה על יתומים שהוברחו לעדן, ומשם לא"י, וזאת הודות לפעילותם של רבנים מקומיים בתימן, שפעלו בשקט, בחשאי ובאינטנסיביות כנגד גזרה זו. עוד על "גזרת היתומים" ראה באורך אצל משה צדוק, יהודי תימן (ת"א תשמ"ד), עמ' 106–112.

18 הרבנית ברכה תבדל"א היא אשת חיל, שבחיים חיותו של מו"ר תמכה אשוריו והייתה עזר כנגדו. במשך שנים הרבה היא עוסקת בעזרה לזולת ובמפעלי צדקה שונים, שאין כאן המקום לפרטם. לפני שנים אחדות נתעטרה בפרס ישראל על מפעל חייה.

19 בתשובה לשאלת עיתונאי ששאלו, כיצד גמלה בלבו ההחלטה לעלות לא"י – השיב הר"י קאפח: "כל יהודי בתימן חלם לעלות" (הצופה, ג באב התש"ס, עמ' 14).

20 קורות מסעֵי לא"י, עמ' 295–301. תיאור זה שב ונתפרסם בחוברת "אעלה בתמר" (בעריכת יוסף טובי), ירושלים תשמ"ב, עמ' 19–24.

במסע ארוך, ועי"כ נוכל למצוא בבתי האכסניה, ביתר קלות ונוחות, מקום ללון וצרכי אוכל לאדם ולבהמה"[21]. יש שהר"י קאפח נאלץ במסעו להתפלל בשבת ללא מניין, כיון שהפונדק שבו אינו בקרבת מקום למושב יהודים, ופעמים כדי להגיע אל שכונת היהודים ביישוב כלשהו, נאלץ הוא ומשפחתו לטפס על צוקי סלעים תוך סכנת נפשות של ממש: "כשהגענו לכפר ועלאן.. קָדש היום. התפללנו בפונדק ללא מניין.. בשחר השכמנו ללכת אל מושב היהודים, בדרך לא דרך, **בין צוקי הסלעים**. טיפסנו ועלִינו, **כשאנו נאחזים בהם בקצה אצבעותינו**, עד שהגענו לכפר היהודים, היושב בצלע ההר". בעיר ד'מאר התקבל הר"י קאפח ומשפחתו בסבר-פנים יפות ע"י ר' סעיד גריידי, "אחד מחשובי הקהילה", ובעיר יְרִים נתקבל בשמחה ע"י ר' חיים קאפח. לעיר לַחְג' הגיע הר"י קאפח וב"ב בערב חג-השבועות, כשהם "שבורים ורצוצים, שבעי-ייסורים ורוגז"[22]. בעיר זו הם סעדו על שולחנו של נסים חסן, "יהודי טוב לב", כיוון שלא עלה בידם להכין בעצמם את צורכי החג. המשימה שעמדה עתה בפני הר"י קאפח הייתה כניסה לעדן, אך כדי לקבל אישור כניסה לעיר זו – נאלץ להצהיר בפני השלטונות, כי הוא וב"ב "סוחרים", כמו גם לתת "בקשישים על ימין ועל שמאל". בעדן שהה הר"י קאפח ומשפחתו כחודשיים, שהיו בעיניו כשנים אחדות, בשל החמסינים וסופות-החול, שהם מנת חלקה של עיר זו: "אם לגיהנום שבע מדרגות, הרי עיר עדן יושבת במדרגה השישית. נתקלנו בחום גבוה, אשר לא הסכננו לו. רוחות חמסין נושבות כל היום... האבק והזיעה נדבקים לגוף... ונהפכים לפצעים זעירים"[23]. בי"ז באב הפליג הר"י קאפח ומשפחתו מעדן לפורט-סעיד, ובכ"ח באב תש"ג תמה מסכת הייסורים, עִם הגיעם "בשעה טובה לתל-אביב הברוכה".

בת"א התגורר הר"י קאפח כארבע שנים, ושם המשיך בריבוץ התורה לצד העיסוק במלאכת הצורפות, ונראה שהשהייה בעיר זו לא נעמה לו, והוא חש בדידות נוראה בעיר הרועשת[24], השונה לאין-ערוך מצנעא שבה נתגדל. באותן שנים של תחושת בדידות, הוא היה שקוד בערבין ובשחרין בכתיבת אורחות חייהם של יהודי צנעא וסביבותיה[25], ודברים אלה שכתב בסמוך לאחר עלייתו – הם מַשתיתו של ספרו החשוב "הליכות תימן". בשנת תש"ז עקר הר"י קאפח לירושלים לבית צנוע בשכונת נחלאות, שבו השתכן עד אחרית ימיו. במשך שנים אחדות למד הר"י קאפח בישיבת "מרכז הרב", ולאחר מכן במכון הר"י פישל לדיינות. עד מהרה הוא התגלה כעילוי הבקיא בכל חדרי התורה, ורבה הראשי של א"י באותם ימים, הרה"ג יצחק הרצוג זצ"ל, עמד על כשרונותיו ומינהו דיין, תחילה בת"א ולאחר מכן בירושלים. בתשכ"ח מתמנה הר"י קאפח חבר במועצת הרבנות הראשית, ובשנת תש"ל התמנה דיין בביה"ד הרבני הגדול, שם כיהן פאר עד צאתו לגמלאות.

חיבוריו ופרסומיו של הר"י קאפח

לצד מפעלו המונומנטלי של הר"י קאפח – מהדורת ה"יד החזקה" להרמב"ם, שהוזכר בתחילת דברינו, הוא זיכה את בני דורו ובני הדורות הבאים אחריו במפעל נוסף שאינו נופל בחשיבותו – תרגום חדש[26] של פירוש המשניות להרמב"ם – שנתפרסם לפני כשלושים וחמש שנה[27]. כשִירותו של הר"י קאפח להעמיד לבדו מפעל זה – לא באה לו מן ההפקר. לצד שליטתו המוחלטת בלשון הערבית, הוא שלט בפירושו של הרמב"ם למשנה שלטון ללא מצָרים, שכֵּן כבר בקטנותו הוא עשה בו ובמשנתו של הרמב"ם בכלל – לילות כימים: "משחר ילדותי הולעטתי משניות עם פירוש הרמב"ם בערבית, **ועוד מגיל שמונה החלו ללמדני פירוש זה של הרמב"ם**, ומאז ב"ה שלא מַשתי ממנו. **למעלה מארבעים פעמים חזרתי על כל סדרי המשנה עם פירושו של רבֵּינו במקורו**, כי כן היה דרך חינוכי"[28]. ראוי לציין, כי הרעיון לפרסם תרגום חדש לפירושו של הרמב"ם למשנה ליווה את הר"י קאפח מאז בחרותו, והוא חש שבכך הוא ימלא, ולו במעט, את רצונם של אביו וסבו[29]. ואולם מסיבות שהזמן גרמן – מחשבתו זו של הר"י קאפח שכבה למעצֵבה, והחֵלה לקרום עור וגידים, רק לאחר שמלומדים וגדולי תורה[30] עמדו על בקיאותו המרובה בפירושו של הרמב"ם למשניות ובשליטתו הייחודית בשפה הערבית, ולאחר שמוסד הרב קוק עמס על שכמו את פִּרסום המהדורה החדשה. על חשיבות עבודתו זו העמידו מלומדים הרבה, ודיי אם נביא כאן את דבריו של הרב נחום אליעזר רבינוביץ, שציין כדברים האלה:[31] **"כשיצא תרגומו של הרב קאפח לפירוש המשנה, קפצתי עליו כמוצא שלל רב.** פעמים רבות ניסיתי ללמוד את פירוש המשנה ולא הצלחתי, **מפני שהתרגומים השונים מלאים שיבושים וקשיים... והנה העניק לנו הרב קַאפַח תרגום מאיר עיניים...** מתוך כתב ידו של הרמב"ם. לראשונה נתאפשר לנו כאילו להיכנס לתוך בית מדרשו של הנשר הגדול, ולעקוב אחר חשיבתו ההלכתית".

לצד שני חיבורים גדולים אלה של הרמב"ם שטופלו ע"י הר"י קאפח, הוא שלח ידו גם בחיבורים אחרים של הרמב"ם (בד"כ תרגום, מבוא והערות), ונזכיר מקצת מהם: **ספר המצוות** (תשל"א), **מורה הנבוכים** (תשל"ב) **ואגרות הרמב"ם** (תשל"ב). גם חיבוריו ופירושיו של הרס"ג זכו לגאולתו של הר"י קאפח, כגון: **פירושי רס"ג על התורה** (תשכ"ג)[32], **ספר האמונות והדעות** (תש"ל), **ספר היצירה עם פירוש הרס"ג** (תשל"ב),

---

21 שם, עמ' 296.

22 שם, עמ' 300.

23 שם, עמ' 301.

24 *"הגעתי לתל-אביב, והייתה לי עיר מהוללה זאת, עולם אשר לא הסכנתי לו, אשר שונה הוא מאד מן העולם אשר בו גדלתי. **הרגשתי בדידות**...". דברי הקדמה ל"הליכות תימן", עמ' ז.*

25 *"ונחמתי היחידה הייתה בשבתי לתאר חיי העבר, חשתי כאילו אני שרוי בתוכם... קיפלתי בספר כל מהלך חייהם של יהודי-תימן". ראֵה שם.*

26 *בדברי המבוא למהדורתו מציין הר"י קאפח את התרגומים שקדמו לתרגומו, ואת המשוגות שנפלו בהם – ברב או במעט.*

27 *ירושלים תשכ"ג – תשכ"ח (מהדורה אחת מחזיקה את התרגום העברי, ומהדורה נוספת ניתוֹסף בה גם המקור הערבי).*

28 מבוא למהדורתו, עמ' 6.

29 שם, עמ' 7.

30 *ביניהם: הר"י הרצוג, הגרי"ל מימון והר"ש אסף – זֵכר כולם לטובה ולברכה. ראה שם, עמ' 7–8.*

31 *דף לתרבות יהודית, אלול התשנ"ז, עמ' 5.*

32 *הר"י קאפח ליקט מפירושי רס"ג לתורה, תרגמם וצירף מבוא והערות.*

חמש מגילות עם תפסיר רס"ג (תשכ"ב), וספרי מקרא אחרים. עוד יש להזכיר את תרגומו של הר"י קאפח לפירושו החשוב של **רבֵּנו נתן אב הישיבה – על המשנה** (תשט"ו), כמו גם את תרגום ספר **הכוזרי** לריה"ל (תשנ"ז) **וחובות הלבבות** לרבֵּנו בחיי (תשל"ב). הר"י קאפח גם קיבץ ספרי שו"ת קדומים וההדירם, ונזכיר אחדים מהם: **שו"ת ר' יום טוב בן אברהם אלאשבילי** (תשי"ט); **שו"ת ר' אברהם בן יצחק** (תשכ"ב) וכן **שו"ת ר' אברהם בן דוד** (תשכ"ד). ספרים רבים נוספים תרגם, ההדיר[33] ופרסם הר"י קאפח (לבד ממאתיים מאמרים לערך[34]), אך קצר המצע מהשתרע, ואם באנו להזכירם – אין אנו מפסיקין.

למוֹתר לציין, שפעילותו הספרותית-תורנית הבלתי-נדלית של מו"ר זכתה להוקרה ולהערכה מרובה מצד מוסדות תורניים, ממלכתיים ואקדמיים, ובשל כך הוא נתעטר בפרסים חשובים: בשנת תשכ"ט זכה בפרס ישראל, לאחר מכן בפרס ביאליק, בפרס הרב מימון ופרס הרב קוק, וכן בתואר ד"ר לשם כבוד מטעם אוניברסיטת "בר-אילן". עוד נזכיר, כי לרגל יובלו השבעים קובצו בשני כרכים למעלה ממאה מאמרים שפרסם[35], ובשנת תשנ"ה נתפרסם לכבודו ספר יובל[36], שהובאו בו מחקרים שעניינם חכמת ישראל בכלל ומורשת תימן בפרט.

*33 ראוי להזכיר שתי מהדורות של סידור בלדי שערך הר"י קאפח: **שיבת ציון** (תשי"ב, 3 כרכים) וכן **שיח ירושלים** (תשנ"ג – תשנ"ז, 4 כרכים). כותב טורים אלו – נפלה בחלקו הזכות לערוך בפועל ולהגיה את שני כרכיו הראשונים של סידור **שיח ירושלים**.*

34 כבר הזכרנו (ראה לעיל בהערה 2), שרשימת חיבוריו ופרסומיו עד תחילת תשמ"ח נתפרטה ע"י יוסף טובי. מן הראוי, שרשימת פרסומיו משנת תשמ"ח ואילך תתפרסם בהקדם אף היא.

35 ראה הערה 2.

36 לראש יוסף, ירושלים תשנ"ה (בעריכת יוסף טובי).

דברי סיכום

בחתימת הדברים ראוי שנציין: עם מותו של הר"י קאפח, איבדה יהדות תימן בפרט, ועם ישראל בכלל, ענק רוח יחיד בדורו[37], איש אשכּוּלות שהכול בו. איש אמונה ואיש אמת, ענוותן ושפל רוח, תלמיד-חכמים מובהק, שדָּלה מתורתו במשך למעלה משישה עשורים לצמאי דעת וצמאי תורה שהסתופפו בצִלו – וכל זאת בחן, בנועם, במתק-שפתיים ובפנים מאירות. כאמור, את תורתו שילח הר"י קאפח גם החוצה, בדמותם של מאות פִּרסומים ועשרות ספרים שההדיר, תרגם ופירש, וראש לכולם שתי עבודותיו המונומנטליות: ההדרת ספר "היד החזקה" להרמב"ם בצירוף פירוש מקיף מאיר עיניים, וכן תרגום פירושו של הרמב"ם למשנה – מערבית לעברית.

מותו – שבא עליו ועל כולנו בחתף[38] – הותיר את רישומו. ככוכבים שאָספו נָגהם, ניתותרה יהדות תימן חבוּלה ומיותמת, ואין מי שיתן לה תמורתו וחליפתו[39]. אשריו של מורנו ורבֵּנו, שעליו נאמר: "טוב שם משמן טוב". שמן טוב – הולך מקיטון לטרקלין, ושם טוב – הולך מסוף העולם ועד סופו.

תהא נפשו של מו"ר צרורה בצרור החיים.

37 וכך נכתב אל-נכון על מצבתו: "איש האמת והענווה, גואל תורתן של-ראשונים, ומאיר עיני הדור בתורת הרמב"ם".

38 ימים ספורים לפני פטירתו של הר"י קאפח, פגשתי אותו בכינוס שנערך ב"מכון בן צבי" בירושלים, כשהוא נעזר במקל-הליכה. כששאלתיו מה לו ולמקל הליכה זה, השיב לי מגֵּיהּ וביהּ: "אני מזקין, וצריך לְדָאָג. הגעתי לגיל אבותיי" [כזכור, סבו הישיש נפטר בגיל 82]. ואמנם, לאחר ארבעה ימים בלבד, השיב הר"י קאפח את נשמתו לבוראו, והוא בן פ"ב שנים. חבל על דאבדין.

39 הדבר בולט שבעתיים, לאור העובדה שלפני חודשים אחדים איבדה יהדות תימן תלמיד חכמים נוסף, הרב יוסף צובירי, זכרו לחיי העוה"ב.

ואין תימה שלאחר עלייתו לארץ בשנת 1943, הוזמן ל"קול ישראל" להנעים משירי תימן, והוא נטל עמו את אחיו שלמה, סופר סת"ם, ויחד עם הזמר יחיאל עדאקי הנעימו לשומעיהם מזמרת תימן. יש לציין שבמשך שנים היינו מצפים בכל יום שישי לשעה חמש אחרי הצהריים לשמוע את נעימת שירי תימן מפיו של אהרן ועמיתיו בלהקה, בהנחיית סעדיה דמארי. זה היה מעמד מרגש, מעין "לכה דודי לקראת שבת". אני מקווה שהשרידים מן העלייה האחרונה של שנות החמישים זוכרים את המעמד הנעים והמהנה הזה ומברכים את ר' אהרן מדינה בלבבם.

ר' אהרן היה אדם צנוע, ועל אף מעמדו – לא גבה לבו ולא רמו עיניו. הוא היה נוח לבריות, הקפיד בעבודת ה', וחינך את בניו לתורה ולמעשים טובים. בעת האחרונה שימש חזן ראשי בבית הכנסת "שבות עם" בחולון, וכל שומעי זמרת תפלותיו העריצו אותו, באשר השמיע להם הנעימות המקוריות והלחנים המיוחדים הידועים רק ליחידי סגולה מבין החזנים שבקהילת צנעא. נוסף על קול הזמיר, שניחן ר' אהרן עצמו, שהוא מתת אלוה ממעל, **זכה** ר' אהרן מדינה לברכת השם לבנים ובנות, ארבעה עשר בנים ובנות, והוא קראם בשמות בניו של אהרן הכהן: נדב, אביהו, אלעזר (ז"ל) ואיתמר (בני אהרן) ועוד – כולם בלי עין רעה, מהוללים ומוצלחים: **נדב** הבכור חיבר מספר שירי זמר חינניים. אחריו קם אחיו **אביהו** שנתעלה על כל בניו הן בלחניו המעולים והמקוריים בישראל, הן במאות שירי הזמר שחיבר, הנישאים בפי כל. אחריו עמד **איתמר** רב הפעלים ואימץ לו מפעלי חיים מועילים: הוא נמנה עם מייסדי "ערוץ 7", הוא יזם וייסד את מוסד הצדקה: "אור בבית" ומסייע לאלפי נזקקים; הוא משמש חזן ראשי בבית כנסת בארה"ב, ועוד. מבין הבנות ניתן לציין במיוחד את הבת החמודה **נאוה**, שאף היא חיברה שירי זמר; למדה ב"בית צבי" ומשמשת שחקנית מן המניין.

על ר' אהרן, בן ר' לוי מדינה, ראוי לומר: "הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אֵל אמונה ואֵין עָוֶל צדיק וישר הוא". (דברים לב, ד).

חבל על דאבדין ולא משתכחין. תהא נפשו צרורה בצרור החיים.

שלום מדינה הי"ו

נר לאהרן מדינה זצ"ל

ר' אהרן מדינה הוא אחד מבניו הצעירים והמוכשרים של רב הפעלים והמעללים ר' לוי מדינה ז"ל. עוד בהיותו נער התפרסם ר' אהרן בקולו הערב, שלקול זמרתו היו מתאספים המוני הצעירים לבית הכנסת 'אלשיך', הידוע, לקריאת תהלים בכל חצות ליל שבת, ור' אהרן השמיע קול זמרתו בקולו החזק והנעים, שהתגלגל בכל קצוות הרובע היהודי, הסב עונג רב לשומעיו, הרעיד לבותיהם, ולא נמצא בזמנו בכל הרובע בצנעא איש שידמה לו בעוזז זמרתו, אפילו לא בני דודי משה מדינה וישראל מדינה אָחיו ז"ל, שגם הם נחונו בקול זמר מעולה – אך קולו של אהרן עלה על כולם.